

"Postmodernisme in historisch perspectief"

Aforistisch kondigden we bij het begin van het nieuwe millennium, het einde van het postmodernisme aan. [1] Het was eruit als een zucht van grote verlichting. Een bruine wolk was overgewaaid. Een zeker optimisme over de uitwegmogelijkheden van deze cultuur, een optimisme dat nu eenmaal eigen is aan de aard van de ware homo faber, was ons daarbij beslist niet vreemd. Bij nader meer kritisch en analytisch toezicht echter zouden we ons hierin wel eens heel grondig hebben kunnen vergist...

Immers, dat verwenste postmodernisme was geenszins een nieuwigheid uit de laatste twee decennia van de 20e eeuw, maar blijkt veeleer een gemediatizeerde opflakking van wat eigenlijk een konstante stroming is geweest in onze cultuur sedert grofweg het begin van de 19e eeuw.

Op enige verlichte filosofen (Voltaire, Helvetius...) na was onze cultuur tot aan bij de aanvang van die 19e eeuw, diep joods-kristelijk. De mainstream van die cultuur gaf uitdrukking aan kristelijke waarden: medelijden, naastenliefde, expansionisme en verovering... De breuken in deze waarden werden tot uitdrukking gebracht door de jong hegelianen (Marx, Feuerbach, Engels...) door toepassing van wat toen voor wetenschappelijke kritische methode doorging, op hun unieke bron: de bijbel. De basis daartoe werd mede geanticipeerd door Giordano Bruno, Kepler en Galileo Galilei en vanuit een totaal andere hoek door Charles Darwin, Harvey, Lamettrie.... Die bijbel werd ontmaskerd als een bont allegaartje van bijeengesprokkeld postfactisch tekstmateriaal met een hoogst onbetrouwbaar waarheidsgehalte. De historiciteit van de figuur van Jezus van Nazareth kwam geheel op de helling te staan. Ook de maagdelijkheid van Maria moest het ontgelden, bij zover zelfs dat de paus, in uiterste nood gebracht, er uiteindelijk niets beters op vond dan die maagdelijkheid dan maar tot dogma van de kerk te verklaren. (mid. 19e eeuw). Kortom de bijbel stortte in de loop van die 19e eeuw volledig in elkaar als bron van zekerheden en basis voor waarden in de cultuur. Geen enkele progressieve stroming is daar sedertdien ooit nog op teruggekomen. Met Nietzsche was god dan ook definitief dood, ook al werden brokstukken van die dode god nog wel gerecycleerd als het supremum esthetische (Wassily Kandinsky), het ultieme weten (Alfred Einstein), onze missie bij het op de wereld geworpen zijn (bij de deïstische existentialisten), het mystieke en principieel onkenbare (Ludwig Wittgenstein)...

Maar, de kristelijke mainstream cultuur bood wel degelijk weerwerk en bedacht de hermeneutiek om haar uit haar bijbelse basis te verlossen. De hermeneutiek, waarmee alle klinkklare onzin van de bijbel nu plots metaforisch kon worden betekend, gaf aanleiding tot een metamorfoze van de intelektuele (versus de devotie) kristenheid. Het aksent kwam te liggen op het persoonlijke van het geloof, de ik-god relatie en niet langer op het formele ik-voorschrift. De vroegere geloofsplicht werd een geloofsrecht, een recht waarvan gebruik diende te worden gemaakt (een opdracht) en dat diende te worden ingevuld op basis van een gepersonaliseerde en gekontekstualizeerde lezing van de bijbelse tekst. Niet de tekst werd gelezen, maar datgene wat zich achter de tekst leek te verschuilen. (Schillebeeckx, Barth) In de naïeve devotie kristenheid daarentegen, belichaamd door de leerstellingen van de katholieke katechismus, is de geloofsplicht tot op de dag van vandaag nog steeds onverkort opgenomen.

De hermeneutiek (Edmund Husserl, Heidegger, Gadamer...) , in wezen volstrekt

onweerlegbaar, werd echter als onbruikbaar afgewezen in het nazog van het kritische positivisme. (Rudolf Carnap, Wiener Kreis, Karl Popper, Bertrand Russell, Feigl...) Vooral het filosofisch pragmatisme, de kybernetika en de systeemtheorie (Norbert Wiener, Von Bertalanffy, Mesarowicz), het strenge operationalisme ondermijnden die hermeneutische reddingspoging van de kristelijke waarden en normen op grond van de bijbel totaal. (Paul Feyerabend, Richard Rorty). De fenomenologie, die van de hermeneutiek haar 'methode' had gemaakt, mondde uit in een oeverloze en uiteindelijk volstrekt onvruchtbare en navelstaanderige praatbarak, waarbinnen teksten alleen aanleiding gaven tot nog meer teksten over die teksten.

In het elan van de heropbouw van het gehavende europa na de tweede wereldbrand, was enige decennia lang konstruktie en originaliteit het gemediatiseerde aktieveld. Het modernisme werd een konsakreerd adagium van de leidende klassen, vooral in die landen die het meest onder de oorlog te lijden hadden gehad: duitsland in de eerste plaats. Daar immers diende een nieuwe wereld te worden opgebouwd, zonder al teveel hinderlijk terugblikken. Het Wirtschaftswunder werd werkelijkheid. Uitgerekend daar kwam het serialisme -ideologisch onderbouwd door de Frankfurteriaan Theodor Adorno- tot volle ontplooiing en pas wanneer het als stroming was gefalsifieerd, werd het (in een verruimde en getechnologiseerde vorm) in Frankrijk tot officiële staatscultuur verheven: het Ircam, waar Boulez- een man zonder ook maar de geringste bijdrage tot het vernieuwende in de muziek- tot paus werd gekroond.

Met ruime middelen kwamen musea voor moderne kunst tot stand waar ook de meest averse kunstprodukten -mits ze maar voor bewaring vatbaar waren- als investeringen met aanspraak op eeuwigheidswaarde werden gekoesterd. (Marcel Duchamps, Joseph Beuys, Ben Vauthier...). Het kapitalisme dat allang van zowat alle materiele goederen ter wereld bezit had genomen, bediende zich nu volop van slinkse juridische konstrukties (het vandaag meer dan ooit ter diskussie staande auteursrecht en het patentrecht) om zich nu ook het geheel van het denken, de informatie, de kennis toe te eigenen. De onzinnigheid daarvan hebben we [in andere opstellen reeds aangetoond](#). (2)

Daarbij werd uitgerekend het gedachtegoed van het kritische deel van die kunstproduktie zorgvuldig gesteriliseerd: Dada, Fluxus, performance art, happenings, living theatre... Die sterilisatie heeft echter nooit kunnen verhinderen dat het kritisch en creatief denken en doen in de twintigste eeuw -sedert het Futurisme- telkens opnieuw nieuwe generaties kunstenaars tot kritische expressie en expressie van kritiek heeft aangestookt. Het ontstaan van de Scratch beweging rond Cornelius Cardew, Gavin Bryars, Howard Skempton... de live konkrete muziek - de eigenlijke voorloper van de aktuele 'noise' (Hugh Davies, Hans Karsten Raecke, Composers Inside Electronics, Richard Lerman, Musica Elettronica Viva..., de algoritmische komputermuziek (de voorloper van de techno) , de textsound kompositie (voorloper van de Rappers) , de soundscapers, de vrije improvisatiebewegingen (het Londonse LMC, BIM in Nederland, de groep rond Stephan Wunderlich in Muenchen, Trans Museq in de USA, Deep Listening van Pauline Oliveros...), de experimentele instrumentenbouw (Dick Raaijmakers, Martin Riches, Trimpin, Michel Waisvisz, Jacques Remus, Christoph Schlaegel...) heeft het niet verhinderd. Het heeft hen al evenmin 'geintegreerd'. Deze stromingen -de levende kern van de muziekkultuur- zijn nooit verder tot het establishment doorgedrongen, dan tot het nivo van wat door Herbert Marcuse de repressieve tollerantie werd gedoopt. Het experiment, het zoeken, de nieuwsgierigheid was desondanks een waarde op zich geworden. Het originele denken, het normverleggende werd een verworvenheid van de kultuur. Een symptoom van haar vrijgevochtenheid. Een bijdrage tot haar vrijheid en levensvatbaarheid. Ook al werden en worden die bewegingen niet gedragen door een breed publiek. Zij ontspruiten aan de expressieve behoeften van de kunstenaars en musici zelf, niet aan toelagen aan de publieke smaak, nog minder aan de voorschriften van de

gekodificeerde kanons en ideologien. Zij zijn de symptomen van hun emancipatiedrang. Publieke ondersteuning in de vorm van substantiele betoelagingen werden die avant-gardes nooit gegund. Alleen wanneer zij zichzelf verloochenden en gingen werken binnen de paradigma's van dat establishment kwamen hopen poen op tafel. Dat establishment wilde immers in stand worden gehouden en diende dus doorlopend een zekere aktualiteit en levensvatbaarheid te bewijzen. Alleen zo ontstonden in de tweede helft van de 20e eeuw toch nog enige operas, symfonien, concertos en opgezwollen orkeststukken. De ene al lelijker, onbenulliger en overbodiger dan de andere. Zonder subsidie en artificiele ondersteuning waren dergelijke wangedrochten nooit geschapen.

Pas wanneer het falen van de hybris eigen aan dat modernisme -en dan wel in eerste, zoniet de enige, plaats aan de academisch gekonsakreerde vormen daarvan- duidelijk werd, zag de traditionele mainstream de kans schoon opnieuw voor het voetlicht te treden: het werd als postmodernisme verpakt. De intertekstualiteit van dit postmodernisme is niets anders dan die oude hermeneutiek in een nieuw kleedje. De val van het ijzeren gordijn was daarbij ook uiterst helpzaam: daardoor immers kon de in het voormalige oostblok 'onderdrukte' religie nu plots als martelaar en vrijheidsdenken worden voorgesteld. Het idioom van het modernisme kon tegen zichzelf worden gekeerd. Rechts kon als links worden verpakt. Het lokale kreeg voorrang op het globale. De slogan *eigen volk eerst* klinkt daarin zeker mee. Komponisten als Sofia Gubaidolina, Alfred Schnittke, Arvo Part, Raskatov, Gorecki... en een grote schare russische muzikale gastarbeiders overspoelden letterlijk onze kontreien en konfronteerden ons ook met waardensystemen die de progressieven bij ons als sinds meer dan een eeuw uitgestorven waanden... Maar ook in de verguisde avant-gardes werd duchtig op medestanders gesprokkeld: wie ook maar ooit in een vlaag van protest of ongehoorzaamheid een 'welluidende' samenklank had neergepend of veroorzaakt kwam plots in aanmerking voor rehabilitatie. Hem werden de zonden vergeven. Hij kon toetreden tot de ware kerk van het schone, het ware en het goede, de pomo kerk. Alzo werden in oorsprong progressieve kunstenaars zoals John Cage, Howard Skempton, Walter Zimmermann, Gavin Bryars en ja, zowaar zelfs Morton Feldman plotsklaps door ongereputeerde muzikologen bij hun ideologische tegenpool gekazerneerd. Enkel ondergingen ook uit volle overtuiging het nieuwe dooprutueel: Gavin Bryars, Gyorgy Ligeti, Boudewijn Buckinx, Frank Nuyts, Gorecki, Michael Nymann ..., en zwoeren -de ene al wat sterker dan de andere- elk avantgardistisch verleden af.

Zoals het elk revisionisme die naam waardig betaamd, heeft dit postmodernisme er zich in de eerste plaats mee beziggehouden zichzelf historisch te legitimeren. Daartoe ontwikkelde het een juiste -maar eigenlijk onder meer uit het pragmatisme van Richard Rorty afkomstige- filosofie van de geschiedenis. Geschiedenis immers is geenszins een relaas van het enige verleden, maar wel integendeel het verhaal dat elke tijd klaarblijkelijk schept om zijn heden te verklaren en te legitimeren. Bezonnen, maar ook verzonnen. De geschiedenis als geschiedenis van artefakten is zelf ook artefakt. Daarmee is op zich dus niets mis, tenminste niet, zolang we dit niet met wetenschappelijke kennis gaan verwarren. Verklaren immers heeft niets met wetenschap van doen, maar alles met psychologie en kalmering. Het is reductie tot het bekende en het vertrouwde. Het verhoogt het veiligheidsgevoel en de eigen zekerheden. Rationeel kan het dus wel zijn, wetenschappelijk echter niet. Pas wanneer kennis tot voorspelling en maakbaarheid aanleiding geeft, kan er van enige wetenschappelijkheid sprake zijn. Ook het serialisme in de muziek heeft zich gelegitimeerd door zich in te schrijven in een Hegeliaanse geschiedenisopvatting waarbij het een noodzakelijk uitvloeisel was van het tonale organische denken en de evolutie daarvan doorheen de negentiende eeuw. (Beethoven, Wagner, Liszt, Schoenberg, Webern, Ircam). In die geschiedenis was trouwens god ook nooit ver weg: hij heeft Schoenberg -de laatste echte romantikus- geobsedeerd en vormde ook het eindpunt in de vizie van Olivier

Messiaen, Karlheinz Stockhausen en Karel Goeyvaerts. Een gedegen studie van dit serialisme hebben we ten andere aan Herman Sabbe te danken.

Anders echter dan deze geschiedenismythe, is die die door het postmodernisme wordt voorgesteld een negatieve, een negationistische. De verruiming van de expressieve mogelijkheden voor de mens worden hier voorgesteld als de onderdrukking van het 'natuurlijke', van de 'spontane' kultuureigen kristelijkheid van onze waarden. De bevrijding wordt omgekeerd en tot kluister verklaard. Het wantrouwen van de eigen lokaal relatieve liefdes, wordt als psychische deviantie geduid. New age verheft de 'nieuwe' mens tot een oud spiritualisme ontdaan van elke maatschappijkritiek. Vernieuwing wordt een fout van de geschiedenis. De entartete Kunst wordt nu pas echt entartet. De geuzennaam wordt tot stigma. De avant garde wordt de jodenster opgekleefd. De geschiedenis wordt zo herschreven als zou een kleine avant-garde en in hun kielzog een zootje academische modernisten gedurende zowat 80 jaar de werkelijke mainstream cultuur van de 'eerlijke expressie' (de naieve en schone volkskultuur) hebben onderdrukt. De daders worden hier tot slachtoffer gemaakt. De rehabilitatie van Pfitzner, Orff, Distler, Ryelandt, Schnittke, Shostakovitch, Richard Strauss en zowat het gehele operagenre kon beginnen. De twintigste eeuw en haar creatief revolutionair elan (Futurisme, Dada, Surrealisme, Fluxus, Cage, Techno...) wordt hier voorgesteld als een tijdelijke afwijking, een rimpel, een kras in de vinyl plaat, een dropout in de CD, in het 'natuurlijk' verloop van de geschiedenis. Dit soort herschrijven van de geschiedenis loopt niet toevallig volkomen parallel aan de opkomst van nieuw rechts in de westerse wereld. De goed versholene politieke pendant van het postmodernisme is het Front National, het Vlaams Blok, het FDF, George Bush... Het spontane aanvoelen -steeds verdacht want onkritisch en gekonditioneerd- wordt tot maat van alle dingen verheven. Met dit spontane en gezonde aanvoelen wordt wat grondig anders is afgewezen: de basis voor het racisme is ermee gelegd. Anything goes, als het maar niet rationeel kritisch en bedacht is. De banaliteit wordt daardoor tot hoogste en ultieme artistiekeit: Phill Glass, Wim Mertens, De Boer, Beth Anderson, John Tavener, Arvo Part, Gorecki... De kitsch wordt de norm.

Het paradoksale aan de postmodernistische revisionistische geschiedenisopvatting is echter dat zij enerzijds het eind van de grote verhalen uitbazuint, terwijl zij anderzijds in eerste plaats zelf een groot verhaal poogt op te bouwen...

Mag het puur toeval heten dat de komponisten en historiografen die in vlaanderen zo uitgesproken onder de vlag van pomo gaan, allen, als ware het een kruis, de stempel van onze kolleges dragen?

Maar dit soort cultuur vormt de mainstream, zoals gezegd. En eigenlijk is alleen het feit dat zij zich zo sterk in het nieuws weet te werken zo merkwaardig. Immers, er is op tautologische wijze helemaal geen nieuws aan... Het is een beetje zoals de CVP -onlangs herdoopt tot CD&V- die in vlaanderen nog steeds het gros van de touwtjes in handen heeft, precies omdat ze niets nieuws in petto heeft. Alleen haar een beetje aan de kant geschoven zijn, verleent haar kreten nieuwswaarde. Daarom ook heeft zij zich bvb. van de 'officiële' omroep meester gemaakt en is ze erin geslaagd daar alvast een waar berufsverbod voor het kritisch scheppen op te leggen. Het eind van de mediokriteit is niet alleen nog lang niet in zicht, het is veel erger: de mediokriteit bestaat uit matematische noodzaak en in die zin ook is het postmodernisme onvernietbaar. De Quichoteske vernieling ervan zou ook niet eens de moeite lonen. Het komt steeds weer terug. Dat simpele en evidente feit kan ons diep treurig stemmen, maar we troosten ons met de onbenulligheid ervan.

De tijd van de grote verhalen mag dan al voorbij zijn, deze tijd en de enorme en pijnlijke problemen waarvoor hij ons plaatst, dwingen ons tot het nadenken over een

projekt. Niet een legitimerend verhaal in het verleden is daarbij nodig, wel een vizie vooruit, naar de toekomst. Het kan niet anders dan dat zo'n projekt experimenteel moet zijn, immers zoniet beschouwd we het als bij voorbaat bewezen en zouden we onszelf tegenspreken. Daarin hadden de Futuristen in elk geval gelijk. De maakbaarheid van de wereld is voor het slagen daarvan een noodzakelijke werkhypoteze. Geen engagement zonder projekt, zonder vizie. Maar dit betekent niet dat slechts een vizie daarbij toereikend, laat staan de goede, zou hoeven te zijn. Leefde 'links' tot laat in de 20e eeuw nog grotendeels met een min of meer ingevuld kommunistisch ideaal -een ideaal dat ons in menig opzicht nog steeds eindeloos mooi voorkomt- dan konstateren we vandaag veeleer een proliferatie van topische aktiegroepen: miljeuaktivisten, dierenrechten, vrouwenbelangen, derde wereld groepen, artsen zonder grenzen, amnesty international, waardig sterven, anti-globalisten, naaktstranden, bio landbouw, prostitutierechten... en last but not least, artistieke aktiegroepen, zoals ook Logos er nog steeds een is. In dit perspektief blijkt de erfenis van het anarchisme uit de 19e eeuw uiteindelijk sterker te zijn dan die van het marxisme. We hebben geen behoefte aan een verleden, wel aan een toekomst.

Voetnoten:

[1]: <http://www.logosfoundation.org/aforismen.html>

[2]: <http://logosfoundation.org/copyleft/copyrigh.html>

[3] een nieuwere versie van dit opstel is verschenen in het liber amicorum voor Herman Sabbe. (VUB-press) Eindredaktie: Marc Leman, onder de titel 'Onder Hoogspanning' VUB-press, Brussel 2003. ISBN 90 5487 3566

Last update: 2006-11-13

